

## Sommarresa 2007

Av Karl-Erik Tysk

Vi reser från Stockholm via Riga till Kiev med Baltic Air. Vi är 19 personer, förutom Tage Brolin och jag, Anna-Lisa Augustsson, Ann-Marie, Douglas, Jessica och Kevin Daberius, Lars Ericsson, Christian Gustafsson, Majvi Idolfsson, Ulla Johansson, Kerstin och Stig Larsson, Bo och Svante Nyman, Sven Olsson, Madeleine Sandman samt Marie och Olle Åberg.

Väl framme i Riga hinner några av oss besöka staden och göra en liten vandring i de centrala delarna. Vi anländer sedan till Kiev strax efter klockan tre lokal tid på eftermiddagen. Från flygplatsen Borispol tar vi, som vi brukar, taxi in till hotell Ukraina, där vi inkvarteras i något enklare rum. Alla får en stund på sig för själva, då de kan tvätta sig och göra sig i ordning, innan vi går ut för att inta kvällens måltid på en restaurang i närhet av boulevarden Chresjtjatic.

Vår traditionella restaurang är under ombyggnad, så vi hamnar på den mitt emot, där vi tack och lov får platser utomhus. Värmen skulle ha gjort det olidligt inomhus. Personalen lyckas väl inte riktigt med beställningarna. En del blir utan den mat de har beställt och andra får förbarma sig över de rätter som kommer i stället. Men det förtar knappast den gemytliga stämningen, även om det leder till vissa skärmytslingar mellan servitörer och gäster.

### *Torsdagen den 19 juli*

Vi åker klockan halv tio taxi från hotellet till Petjerska Lavra, där vi guidas av en engelskspråkig kvinna. Det blir en rejäl runda som också innefattar en kortare tur i grottorna. Under vandringen stöter vi på en äldre rysk kvinna, som påstår sig vara läkare. Hon uppträder ytterst aggressivt och låter undslippa sig rejält prosovjetiska kommentarer. Uppenbarligen gillar hon inte att vi är västerlänningar för hon betonar att ”det var vi som vann kriget”. De ortodoxa munkarna som hon tilltalar behandlar henne på det sätt som nog är mest lämpligt: total tystnad. Tyvärr jag kan inte låta bli att provocera henne litet. Det gör henne naturligtvis ännu argare.

Efter rundvandringen i Lavran går vi till restaurangen Tsarskoje Selo, där vi äter vår lunch. Därefter blir vi vid tvåtiden hämtade i taxi. En del av oss åker direkt till hotellet, medan andra blir avsläppta vid Självständighetsplatsen eller vid Sofiakyrkan. Sedan är eftermiddagen fri. Själv köper jag några böcker och slår mig ner för att läsa så gott det går i den gassande värmen. Det är nästan omöjligt att hitta någon skuggig plats denna soldränkta dag.

Vi samlas i god tid, klockan 18 00, vid hotellet för att åka taxi till Centralstationen. Vi vill inte göra om misstaget från en del tidigare resor att vara ute i sista minuten. Vi tar oss ganska lätt till ”södra” stationen. Den är alldeles fullproppad av människor på väg till olika delar av landet. Till slut lyckas jag hitta den perrong från vilken tåget till Nikolajev avgår. Det är dit vi fått våra biljetter, eftersom tåget till Cherson är fullt. Vi tränger oss ner till spåret och lyckas hitta de vagnar vi skall åka med i all trängseln. Vi kommer också ombord och finner våra kupéer. När tåget avgår strax efter klockan sju finns alla med ombord. Det är som vanligt överfullt. Detta ”som vanligt” är numera ett välkänt ord som hela tiden följer oss under resans gång.

Det är oerhört varmt på tåget. Kupén är som en bastu. Jag svettas ymnigt och börjar till och med undra hur jag skall klara den obarmhärtiga hettan. Några av oss går till restaurangvagnen för att äta middag. Men där är det absolut lika varmt, nästan outhärdligt. Det hjälper inte mycket att öppna ett fönster, eftersom det är minst lika varm utanför.

I kupén, där jag sover tillsammans med Tage, Sven Olsson och en främmande ung dam, blir det något drägligare under natten. Luftkonditionering ger en viss lättnad. Men sömnen blir naturligtvis inte den bästa. Förutom värmen är det tågets gungande rörelser och slamret från skarvar och växlar som håller en vaken eller det tillåter på sin höjd en ganska ytlig sömn som avbryts gång efter annan.

### *Fredagen den 20 juli*

Vi anländer tidigt på morgonen, klockan sex, till centralstationen i Nikolajev. Det är ganska tungt att släpa väskorna uppför trapporna som leder till trapphuset över spåren och sedan ner i stationen. Innan de andra kommer hinner jag kasta i mig en smörgås och leta rätt på bussen som skall ta oss till Gammalsvenskby. Jag känner igen den och undrar litet oroligt om vi skall få samma chaufför som vi hade förra sommaren. Han klarade knappt av trafiken i Odessa. Det slipper vi emellertid. Ändå befarar jag det värsta: att vi skall förgås i värmen. Men hur det nu är lyckas fördragna fönster och ett halvdant luftkonditioneringssystem hålla den värsta värmen på avstånd i den slitna bussen. Chauffören är dessutom ett riktigt fynd, varför resan i stort sett går på räls, trots att det är fråga om en buss.

Vi anländer redan vid niotiden till Gammalsvenskby och kör runt våra resenärer till respektive värdfamilj. Den här gången bor alla i Verbivka. Vi kommer lagom till frukost. Det är ännu varmare i byn än i Kiev, närmare fyrtio grader.

Vid tretiden samlas vi vid sjukhuset. Läkaren och föreståndaren för internatet, Natasja Zabluda, visar oss runt både på internatet och i sjukhuset. Vi får också en pratstund med Lidija Utas, som förlorat sin man, men ändå är på ett ganska gott humör. Tage utlovar också en ombyggnad av trapporna, så att de får räcken och en handikappramp.

Senare besöker vi både Milita Prasolova och Gustav Annas. Milita berättar om svenskarna vistelse i Komi, Hon gör det så inlevelsefullt att knappast något öga är torrt hos dem som hör på. Det märks dock att hon har blivit tröttare på sista tiden. Milita berättar också att det vykort med henne som Tage Brodin har tagit fram säljer bar till turister. Det har väckt ont blod hos en del andra svenskbybor, som pikar Milita och kallar henne för filmstjärna. Det är nog bara ett exempel på den oförblommerade avundsjuka som grasserar i by. Typiskt mänskligt, även om det just här utspelar sig för öppen ridå.



Milita Prasolova på vykortet

### *Lördagen den 21 juli*

På förmiddagen går vi till Schlangendorf och besöker Anna Portje. Innan hon öppnar porten stänger hon i hunden som lägger sig på ett av taken. Den verkar nog farligare än den är.



Anna Portjes ”skräckinjagande” hund

Vi sätter oss på stolar utanför huset och Anna sätter sig själv på sin tron uppe på trappan. Det märks att hon njuter av uppmärksamheten. Hon får berätta för alla något av sitt livs rika historia.



Madeleine och Anna tittar i släktboken

Vi vill att Anna skall sjunga den svenska omskrivningen av ”Stenka Razin”, ”Dnjepr, Dnjepr, du som rinner”. Men Anna tvekar:

Den här veckan har jag arbetat så att jag känner mig inte så kry. men jag kan läsa den:

Så läser hon den. Sedan låter hon sig till slut övertalas och sjunger sången. För det får hon hjärtliga applåder.

De hemlangtande svenskbybornas sång.

Melodi: Gjenke Basin

Njeper, njeper thö som rin<sup>n</sup>der  
 Vår vår bi så stilla fram  
 ja sivr ähn, hösch loken spinneder  
 Vår vår stik me råhalmstamm.

Njeper, njeper thö som rin<sup>n</sup>der  
 Vår vår bi så stilla fram  
 ja sivr ähn, hösch fiskjan bin<sup>n</sup>der  
 rissja, vår en hållsterstamm.

Njeper, njeper thö som rin<sup>n</sup>der  
 Vår vår bi så stilla fram  
 Kan ole änt vårt heimvch lin<sup>n</sup>der  
 änt ve leivd de var stor stamm.

Njeper, njeper thö som rin<sup>n</sup>der  
 Vår vår by så stilla fram  
 Te långt heim går oss änt hin<sup>n</sup>der  
 såschom bækna ätt sin amm.

Njeper, njeper thö som rin<sup>n</sup>der  
 Vår vår bi så stilla fram  
 Jo thö veit änt hösch sjöle brin<sup>n</sup>der  
 ätt vårt heimfakt vår thinn samm.

Romakloster den 18 mars 1931. Kr. Flaas.

Sången som Anna Portje den

Anna får sedan tala med Ann-Maries, Christinas och Madeleines mamma på mobiltelefon. Efter ett tag verkar det som om Anna mött sin överman, för hon försöker själv avsluta samtalet.



Anna Portje med mobilen

Sedan går vi till Anna Sigalet. Vi sätter oss på hennes gård och lyssnar också till henne, när hon börjar berätta om hur det var i Komi, när svenskarna var deporterade dit mellan 1945 och 1947. Mitt i berättelsen kommer Maria Malmas och det blir ett litet avbrott medan alla skall hälsa på henne. Men sedan fortsätter Anna:

När vi kom dit fanns det inga rum, bara en liten plats med cement. Då gjorde vi en hydda av grenar från skogen. Därinne fick vi bo tre månader. Sedan kom vi till Komi. Där var det kallt, 55 grader minus. Man säger: Gud kommer inte själv, men han sänder någon. Vi barn var hemma i barackerna, där vi bodde. Då kom en man in. Då frågade han. ”Pratar ni svenska?” ”Ja”, sade vi. Våra mödrar var alla i skogen på arbetet. Då började han fråga: ”När kommer de från arbetet?” ”Om kvällen.” Och när de om kvällen kom, då började han tala med dem alla. Så skrev han upp alla och skrev sedan till Moskva. Vi skulle få vara där tio år såsom fascister. Vi hörde inget annat än ”fascister”. Vi var ett år och sju månader där. Och så kom vi hit 1947. Men det var en så stor hungersnöd här. Sådant som nu: inget regn. Så kom vi hit till den tyska byn för att arbeta. Men på hösten blev vi arbetslösa. Så fick vi om dagen, de som arbetade, 500 gram bröd och barnen 250 gram. Det var på hela dagen. Ett tag, när vi blev arbetslösa, då fick vi ingenting. Många, många dog i hungersnöden. Aj, aj, aj. Det var omöjligt.

Någon hostar. ”Du har badat i kallt vatten”, säger Anna. ”Man brukar säga så. ”Jag har bara duschat”, blir svaret. Anna börjar så berätta om sin bror, Emil.

Han var sjutton år, när vi kom till Polen. Och den andra dagen tog de bort honom. Men han fick lära sig att köra bil. När kriget var slut, tog de honom till fängelset på tio år. Han var i Sverdlovsk. Där gifte han sig med en tysk flicka, Maria. De hade inga egna barn men de tog till sig en lillflicka. Så ville hon resa till Tyskland. Hennes systrar reste till Tyskland. Så ville hon också resa. Emil blev ensam kvar. Då kom han hit till oss och bodde med mamma och min syster Marta. Sedan dog han.

Jag påminner Anna om att Emil faktiskt skaffade sig en ny kvinna i Centralasien, vilket hon naturligtvis medger.

Hon dog där borta i Ryssland. Men hon var här hos oss två gånger. Deras dotter hon var här förra året en hel månad. Vi skulle möta henne i Odessa men vi visste ju inte hur hon såg ut. Men hon sade: ”Den som är den största till växten, det är jag.” När vi kom tillbaka hit från Komi var det hungersnöd. En man kom då och skulle fotografera oss. Jag betalade honom men jag vill inte ha kortet. Jag sade att om jag en gång skall få barn och barnbarn så ville jag inte att de skulle få se hur vi såg ut. Jag var inte svullen av hunger men min mamma och mina syskon var det. Men jag var så mager. Johannes Portje han gick med två stockar. På tre eller fyra dagar hade vi ingenting att äta, ingenting. Ändå var Gud med oss, så att vi fick vara vid liv. Sedan gifte jag mig och fick fyra barn, tre flickor och en pojke. Jag har också barnbarn, sju flickor och en pojke. Och barnbarnsbarn, tre flickor och två pojkar. Min man, Pavel, är nu sjuk. Han kan inte gå. Han har fått slaganfall. Han har redan legat över ett år. Vi fick ju en vagn. Och han säger: ”Om du vill kan du gå ut och köra med den vagnen.” Men jag vill inte.

Det har blivit mycket sämre i byn, mycket, mycket sämre. För ungdomen finns det inga arbeten. Min äldsta dotter var förra året i Ryssland på arbete. När hon efter fyra månader på hösten skulle få lön och åka hem, sade de. ”Bonden är inte hemma. Vi vet inte var han är.” Så de fick ingenting. Hon fick pengar av husmor att ha på vägen. När hon kom hem skickade hon tillbaka dem.

Under sju månader fick vi inte någon pension här i byn. Men nu får vi. Jag får 700 grivna i pension. Min man har 400. Jag får mer, eftersom jag var i Tyskland under kriget. Min man har varit bilförare i 45 år.

”Räcker det?”, frågar Jessica.

Det får räcka. Jag kan ge åt barnen och barnbarnen också. Min äldsta dotter har kommit hit och bor hos oss med sin man. Vi har skrivit huset på dem. Annars skulle jag inte kunna göra någonting, eftersom min man inte kan gå. Själv har jag varit på sjukhuset, eftersom blodtrycket är ömsom högt ömsom lågt. Jag fick med mig medicin hem, men jag dricker den inte. Det är ju redan bättre. Men jag har ändå fallit en gång. Jag gick en dag till gravgården. Jag tänkte hacka bort gräset vi fem gravar. Där finns Johannes Portje, Sinom Norberg, min bror och min syster och ett litet barnbarn. Så gick jag hem. Det var omöjligt hett den dagen. Så föll jag ner. Jag kunde inte stiga upp. Jag fick ligga där över en timme. Jag visste allt men jag kunde inte stiga upp. Ändå kom jag upp på vägen och gick in till en kvinna. Och så kom jag hem. Den andra dagen fick jag gå till sjukhuset. De sade de att jag skulle dricka vin, men jag gör det inte. Kaffe dricker jag.

Min dotter har rest hem nu, för hon skall gå i pension. Då behöver hon sina papper. Jag har arbetat på sovchosen här, i vingården och i trädgården där de odlade äpplen och sådant. Jag var också här på kontoret, eftersom min mamma var blind. I åtta år var hon blind. Då fick jag vara hos henne och göra allt. När jag sedan slutade tog direktören fem kvinnor på det arbetet. Så länge jag arbetade, fick jag sju månader om elda med kol i ugnarna. Det är elva stycken. Och så fick jag sköta om allt. Det var mycket, mycket arbete. För eldningen betalade hon inte mig. Då kom de från Cherson och såg att jag arbetade med ugnarna. De frågade varför hon inte betalade mig för det. Då sade hon att hon gav mig lite pengar. Sedan gick alla fem kvinnorna därifrån. De ville inte arbeta där. Då frågade hon mig. Men jag sade att jag var hos min sjuka mamma. Om jag kunde, skulle jag gå ut på landet och arbeta. ”Hit kommer jag inte mer.”, sade jag.

Då var det bättre. Alla hade ju arbete. När barnen blev sjuka, gick jag till sjukhuset och fick ett papper som visade att jag inte behövde arbeta. Jag måste vara med barnen.



Anna sigalet på Vykort från byn

Anna återvänder till vistelsen i Komi.

Vi var 64 svenskar som var i Komi.

Längre hinner hon inte. Sedan avbryt hon av Maria Malmas som har kommit. Maria berättar om sitt besök i Sverige 2004.

Men din pappa, Maria när kom han till Sverige?

Maria svarar att det var 1944:

Han vill inte strida för Tyskland. Tillsammans med en vän gick de till en vagn, där de lastade på kol med en kran. De lade sig i vagnen med kolet över sig och så gick tåget tre eller fyra dagar. Så kom de till Finland. Från Finland tog de sig till Sverige. Min mammas syster, som kom till Sverige 1929 hade stannat där och gift sig. Min far åkte därför till denna min moster, Alvina. Och så bodde han där. 1954 fick vi en inbjudan att vi skulle komma till Sverige. De tog mamma till Cherson. Där fick hon sitta tre dagar i källaren i Cherson. Hon fick bara litet vatten. Sedan fick hon åka hem till oss barn, Johannes var tio och jag var tretton. Så fick hon stanna här men pappa var i Sverige. Han kunde inte komma tillbaka. Då skulle de ha satt honom i fängelse i tio år. Vilken idiotisk lag!

Anna fortsätter Sigalet:

1931 gjorde de våra ett stort fel. De brevväxlade med släktingarna i Sverige. De tog vår pappa och Anna Portjes pappa tog de också. De fick sitta i fängelse i tre år. Efter de tre åren kom de hem. De var hemma i ett år och sju månader. Sedan tog de dem igen 1937. De skulle få 25 år, sade man. Men de blev skjutna.

Efter besöket hos Anna Sigalet går några av oss till Viktor Buskas. Det blir ett kärt möte för Ann-Marie, Christina och Madeleine som är släkt med Viktor.



Ett ivrigt samtal om släkten hos Viktor Buskas

På eftermiddagen gör vi en rundvandring i byn. Vi börjar vid kyrkan, där vi bland annat besöker skolan. Gustav Annas går med oss. För en billig penning får vi komma in i huset och Gustav visar oss det som en gång var skolsalarna. Han kan till och med peka ut var hans egen bänk en gång stod.



Gustav pekar ut platsen där han satt i skolan

Vi gör också ett kort besök hos Emils Lisa, Lisa Kravtjik. Hon ligger på verandan i sin säng. När det blir för varmt, håller hon en kanna vatten över sig.





Lisa Kravtjik med dotterdotter

På kvällen är det fest vid vårt hus. Som vanligt flödar mat och tal. Svenskläraren Larissa tjänstgör som tolk och kämpar tappert, när Douglas Daberius håller sitt tal, det tredje, till kvinnan. Nina Klimenko läser en av sina dikter och damkören sjunger många sånger.



Larissa bereder sig att översätta vad Douglas säger

När mörkret faller på, drar regnmolnen ihop sig över byn. Trots att det verkar som om det efterlängtade regnet inte heller denna gång skall komma, tilltar vinden och till slut kommer regndropparna farande. Vi drar oss inomhus men inser till slut att vi måste upplösa festen. De flesta ger sig hem men några blir kvar. Regnet upphör och festen kan fortsätta med sång, musik och mat för dem som har orkat stanna kvar.

*Söndagen den 22 juli*

På morgonen går några av oss till den tyska kyrkan i Schlangendorf medan andra blir hämtade tillsammans med en del bybor av kyrkans minibuss. Vi firar gudstjänst och jag predikar.

På eftermiddagen klockan två är det nattvardsgudstjänst i den gamla svenska kyrkan. Damkören hjälper till med sången.

Efter gudstjänsten besöker vi gravgården. Några letar efter sina släktingars gravar. Milita nästan kollapsar i värmen.



Elsa och Emma vid Johannes Utas grav

På kvällen är Tage och jag gäster hos Oleksandr Kvitka.



Oleksandrs sondotter med sin moster

*Måndagen den 23 juli*

Vi gör denna dag en utfärd till Kachovka. På vägen in i Berislav besöker vi den judiska kyrkogården och på vägen ut Blåkyrkan.

Sedan går färden till Kachovka, där vi åker till pumpstationen som förser alla kanalerna med vatten. Vi får en mycket detaljerad redogörelse för hur pumpstationen fungerar. Alla orkar inte följa genomgången. Gruppens utveckling liknar mer och mer ”Trio små negerpojkar”, om det nu är tillåtet att göra en sådan jämförelse.

Efter åt gör vi ett besök vid monumentet Legendarna Tatjanka som minner om slutstriderna mellan de vita och de röda efter den ryska revolutionen.



*Jessica Daberius på bronshäst*

Under bussfärden lär mig Kevin några franska tungvrickare som jag måste öva på: ”Un chasseur sachant chasser sans son chien est un bon chasseur” (En jägare som kan jaga utan sin hund är en god jägare) och den mycket mera svårförståeliga ”Tortue tordue, dort tu tordue, tortue tordue”.

När vi kommer fram till naturreservatet Askania Nova drabbas vi av en rejäl besvikelse. På grund av brandrisken tillåts vi inte göra en utfärd på stäppen. I stället måste vi nöja oss med en rundvandring i den zoologiska trädgården och därefter i den botaniska. Även nu är hettan nästan olidlig och det går åt litervis med vatten.

Besöket i den botaniska trädgården blir utomordentligt kort, även om det förlängs en smula av att några inte kommer till bussen i tid. Tage, som vill hem så fort som möjligt, försöker förgäves skynda på återsamlingen men misslyckas. Jag känner själv inte samma brådska, eftersom jag knappast ser fram emot det besök vi skall göra hos borgmästaren på kvällen.

På hemvägen hinner vi också med det obligatoriska besöket i en butik, där våra resenärer kan handla. Det är dock inte den vanliga spritbutiken utan ett helt ordinarie snabbköp som vår ukrainska guide tar oss till.

På kvällen är alltså Tage, Lilija Malmas och jag bjudna till borgmästaren. Innan maten kommer på bordet sitter vi och samtalar en stund. Då kan jag inte hålla mig utan undrar varför borgmästaren inte har infriat sitt löfte om vattenförsörjningen i by. Jag påpekar för honom att alla medborgare har rätt till vatten och att det är mot all rättstillämpning att utmäta kollektiva straff. Ändå stängs vattnet av för alla, när några inte har betalat. Jag uppmanar till och med borgmästaren att själv gå med vatten till de gamla och sjuka. Jag tar Lily Hansas, 84 år, som exempel. När samtalet efter en stund plana uj, kan vi i lugn och ro diskutera byns problem.

När vi skall åka hem har det börjat blåsa och regna, så att man knappt kan stå upprätt utomhus. Därför skjutsar oss borgmästaren hem i sin bil. Det är ett fruktansvärt oväder och

jag skulle tro att vinden når stormstyrka. Kanske är det till och med orkan i vissa av byarna. Regnet fullkomligt piskar marken.

När vi sedan kommer hem och sitter i huset hos Malmas, hör vi plötsligt ett våldsamt brak. Det börjar rinna vatten in i rummen. Vi förstår att delar av taket har ryckts loss. När vi går ut och tittar efter, ser vi splittrade eternitplattor ligga överallt på gårdsplanen.

*Tisdagen den 25 juli*

På morgonen kommer bussföraren och berättar att vi måste gå till bussen, eftersom han inte kommer fram. Ett omkullfallet träd ligger på gatan i närheten av gravgården. Vi kommer därför troligen att bli rejält försenade. Hur det nu är lyckas man emellertid få bort trädet och bussen kan ta sig fram till byn och hämta våra resenärer. Vi kommer sedan iväg.

Vi kan konstatera att flera hus i byn drabbats hårt av stormen. Andra har klarat sig helt oskadda. Värst tycks det vara hos Maria Norberg, där en stor del av taket försvunnit och där vattnet flödat in. Åtminstone ett av hennes gamla och fruktdignande aprikosträd har brutits av. Några av Marias gäster kan inte hålla gråten tillbaka, när de ser förödelserna. Men vi måste lämna byn, trots att vi nog gärna hade stannat kvar ett tag för att se om vi hade kunnat hjälpa till.

Vi har lovat våra resenärer att de skall få se Svarta Havet. Därför åker vi in i Odessa. Bussföraren verkar säkert på sin sak och jag hoppas nästan att han skall ta oss fram ända till Potemkintrappans övre krön, något ingen bussförare hittills har klarat. Men när vi till slut når vårt mål, har vi, som vanligt, hamnat vid trappans fotända. Vi har inte så mycket tid på oss så. Därför rusar vi ut och springer uppför trappan för att se en skymt av utsikten över hamnen och Svarta havet.



Vid Potemkintrappa

Därefter är det bara att skynda sig till bussen för vidare transport till flygplatsen, Riga och Arlanda.